

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ САМООЦІНКИ, ЇЇ ВПЛИВ НА АГРЕСИВНІСТЬ У РАНЬОМУ ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Потюк Софія Василівна,

доктор філософії з педагогіки,
асистент кафедри фізичної терапії, реабілітації, спеціальної та інклюзивної освіти
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»;
здобувачка другого рівня вищої освіти факультету психології
Волинського національного університету імені Лесі Українки
ORCID ID: 0000-0002-8920-9358

У статті подано теоретичне обґрунтування та емпіричне дослідження психологічних особливостей агресивності та самооцінки, вивчення взаємозв'язку між рівнем самооцінки та агресивністю у ранньому юнацькому віці.

Аналіз літературних джерел вітчизняних науковців дав змогу уточнити сутність ключових дефініцій дослідження, а саме: самооцінка – показник, який впливає на підвищену схильність проявляти або реагувати на агресію, який передбачає негативний вплив на ефективність життєдіяльності і спілкування, відповідно прояв емоційної нестійкості. Встановлено, що індивід не народжується із завищеною, адекватною чи заниженою самооцінкою, а формує її суспільство.

У процесі дослідження використано методи: теоретичний аналіз проблеми взаємозв'язку агресивності та самооцінки студентів закладів вищої освіти; тест на визначення рівня агресивності Басса-Дарки, методу визначення самооцінки, тест «Самооцінка організованості», методики «Самооцінка психічних станів» (Г. Айзенк) та «Агресивна поведінка» (за Ільїним та П. Ковальовим). Також застосовано методи математико-статистичної обробки результатів дослідження. Для емпіричної частини нашого дослідження було запрошено 36 респондентів юнацького віку та різної статі. Наведено результати дослідження особливостей самооцінки студентів.

На основі опрацювання матеріалів зроблені висновки: здобувачі освіти вищого навчального закладу із заниженою або низькою самооцінкою характеризуються безкомпромісністю та невмінням шукати мирного способу вирішення проблеми, що веде до підвищення показників агресії; прослідковано прояв у студентів високого рівня вербальної агресії (прямої і непрямої), а також у значної частини відзначено підвищену нервозність, надмірну чутливість та емоційну невірноваженість; неадекватний рівень самооцінки асоціюється із вищими показниками агресивності. Серед причин агресивної поведінки виділено як психологічні, так і соціальні фактори.

Перспективами подальшого дослідження визначено взаємозв'язок самооцінки та психологічного благополуччя здобувачів вищої освіти. Надано бібліографічний список.

Ключові слова: особистість, агресивність, ранній юнацький вік, самооцінка, особливість.

Potuk Sofia. Psychological features of self-esteem, its influence on aggressiveness in early adolescence

The article presents a theoretical justification and an empirical study of the psychological features of aggressiveness and self-esteem of students, the study of the relationship between the level of self-esteem and aggressiveness.

The analysis of literary sources of domestic scientists made it possible to clarify the essence of the key definitions of the study. Self-esteem is the indicator that affects the increased tendency to show or react to aggression, which entails a negative impact on the efficiency of life and communication, as well as the manifestation of emotional instability. Established, we state that the individual is not born with overestimated, underestimated and adequate self-esteem, it forms the environment.

Research methods were used, namely theoretical: theoretical analysis of the problem of the relationship between aggressiveness and self-esteem of students of higher educational institutions; empirical: a test to determine the level of aggressiveness of Bassa-Darka (adaptation by A.K. Osnytskyi), method of determining self-esteem, the «Self-assessment of organization» test, the «Self-assessment of mental states» method (H. Eysenck), the «Aggressive behavior» method (according to Ilyin and P. Kovalev). Methods of mathematical and statistical processing of research results were also used. For the empirical part of our research, 36 respondents of young age and different genders were invited. The results of the empirical study of features of the self-esteem of students are presented.

Based on the analysis materials, relevant conclusions are drawn. Students of higher education institutions with low or low self-esteem are characterized by uncompromising attitude and inability to seek a peaceful solution to the problem, which leads to increased rates of aggression. Inadequate self-esteem is associated with higher rates of aggression. The causes of aggressive behavior can be both psychological and social factors.

Prospects for further research are the relationship between self-esteem and psychological well-being of higher education students. A bibliographic list is provided.

Key words: personality, aggressiveness, adolescence, self-esteem, peculiarity.

Вступ. XXI століття постало перед українським суспільством з новими викликами: пандемією, економічною кризою, повномасштабною війною, що в свою чергу призвели до втрати контролю над власним життям, проявів почуттів тривоги, неспокою,

депресії, що безпосередньо впливає на рівень агресивності.

Проблема самооцінки особистості та агресивності посідає значне місце в психології, оскільки була предметом наукового аналізу у теоріях та напрямках зарубіж-

ної психології (психоаналізі, у когнітивній, гуманістичній, у еволюційному підході, у біхевіористській, у теорії соціального навчання). Дослідження самооцінки входить до конструкції «Я-концепція».

Мета статті – розглянути психологічні особливості самооцінки та проаналізувати її вплив на прояви агресивності у здобувачів вищої освіти (I-II курсів) раннього юнацького віку.

Численні розвідки щодо психологічних особливостей самооцінки розглянуто С. Дмитрієвою, Т. Кріль та її вплив на агресивність зокрема проаналізовано в наукових працях вітчизняних науковців Н. Беляєвої, Л. Фальковської; самооцінку охарактеризовано як важливий критерій становлення особистості у розвідках О. Бойко та Г. Горун, Л. Папітченко; розкрито роль самооцінки в ранньому юнацькому віці у наукових розвідках О. Кириченко, С. Пухно.

Поділяємо переконання науковців О. Бойко та Г. Горун, що самооцінка – це «надання оцінки своїм вчинкам, здібностям, талантам, промахам, недолікам, можливостям, розуміння своєї особистої індивідуальності, неповторності і унікальності» [3, с. 29]. Індивід не народжується із певною самооцінкою, а тільки в ранньому дитинстві починає формуватися самооцінка і змінюється відповідно до орієнтирів та під впливом різних чинників, які наявні в суспільстві. Л. Березовська зазначає, що «Самооцінка є в основі взаємозв'язку особистості з оточенням, вимогливості до себе, ставленням до успіху та невдачі; основою ефективності діяльності людини та її розвитку» [1, с. 154].

Матеріали та методи. Задля вирішення поставленої мети в нашому дослідженні для аналізу впливу самооцінки студентів I-II курсів на прояви агресивності, використовувалися такі методики: методика визначення самооцінки, тест «Самооцінка організованості», методика «Самооцінка психічних станів» (Г. Айзенк), Методика діагностики показників і форм агресії А. Басса та А. Дарки (адаптація А.К. Осницького), методика «Агресивна поведінка» (за Ільїним та П. Ковальовим).

Розглянемо аспект проведення методики визначення самооцінки, яка спрямована на визначення рівня самооцінки. Отож, рівень самооцінки відбиває зв'язок між оцінюванням справжніх та ідеальних уявлень про себе. В даному ракурсі продемонструємо особливості видів самооцінки: адекватна самооцінка з тенденцією до завищення співвідноситься до позитивного ставлення до себе; низька самооцінка, навпаки, може бути пов'язана з негативним ставленням до себе, з відчуттям власної неповноцінності. Слід зазначити, що особам з низьким рівнем самооцінки важко оцінити себе об'єктивно, вони повністю покладаються на думку інших. Із заниженим рівнем самооцінки особистості вважають себе гіршими за інших. Таким чином, себе ставлять на сходинку нижче, ніж оточення. Адекватний рівень самооцінки дозволяє бачити у собі і позитив, і негатив. Зазвичай, особи зі завищеним рівнем самооцінки бачать у собі лише сильні та позитивні сторони, як наслідок – зверхнє ставлення по відношенню до інших, яке веде до конфліктів з оточенням. Для підкріплення думки

звертаємося до напрацювань Н. Беляєвої, яка зазначає, що «особливості самооцінки впливають на емоційний стан, ступінь задоволеності навчанням та життям, а також впливають на взаємини з оточуючими» [2, с. 112].

Дослідження зв'язку рівня самооцінки з агресивністю у ранньому юнацькому віці нами проводилося у травні 2024 року на базі ДВНЗ «Ужгородський національний університет». Загальна вибірка складала 36 студентів I-II курсів факультету суспільних наук.

Результати дослідження. За результатами дослідження зв'язку рівня самооцінки з агресивністю у ранньому юнацькому віці можна зробити такі узагальнення. За методикою на визначення самооцінки отримано наступні результати: високу самооцінку виявлено у 2 досліджуваних (становить 6% від загальної кількості осіб у вибірці); завищену самооцінку виявлено у 7 респондентів (19,5%); адекватну самооцінку – у 8 здобувачів вищої освіти (22%); занижену самооцінку виявлено у 12 студентів (33%); низьку самооцінку виявлено у 7 (19,5%). Узагальнені показники у відсотковому значенні зображено на рис. 1.

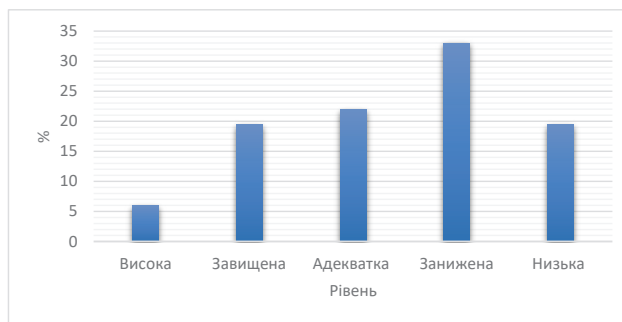

Рис. 1. Узагальнені показники у відсотковому значенні за методикою на визначення самооцінки

Більш детальний аналіз результатів дослідження самооцінки у юнацькому віці, дає можливість зробити наступні висновки: у студентів першого та другого курсів найбільше проявляється занижена самооцінка. Зауважимо, що занижена самооцінка свідчить про низький рівень соціальних домагань особистості. Здобувачі освіти, у яких наявний даний рівень не можуть адекватно оцінити позитивні якості, тому ухиляються від діяльності, які містять елементи змагання. Підсумовуючи вище сказане, можемо з упевненістю стверджувати, що занижена самооцінка свідчить про комплекс неповноцінності особистості і часто проявляється у безперервній тривозі, що спонукає людину знизити рівень контакту з суспільством.

Наступне дослідження було спрямоване на вивчення особливостей самооцінки організованості. За методикою «Самооцінка організованості» отримано наступні результати: високий рівень самооцінки організованості виявлено у 6 респондентів, що становить (17% від загальної кількості осіб у вибірці); середній рівень самооцінки організованості виявлено у 25 студентів (69%); низький рівень самооцінки організованості – у 5 осіб (14%). За отриманими результатами тестування можна побачити, що у здобувачів освіти раннього юнацького

віку найбільше проявляється середній рівень самооцінки організованості, а найменше – низький рівень. Варто зазначити, що рівень самооцінки істотно впливає на психічний стан особистості. Узагальнені показники у відсотковому значенні за даною методикою зображено на рис. 2.

Рис. 2. Узагальнені показники у відсотковому значенні за методикою на визначення рівня самооцінки організованості.

Ми продіагностували рівень тривоги та тривожності, рівень фрустрації, рівень агресії та агресивності, рівень ригідності за допомогою методики «Самооцінка психічних станів» (Г. Айзенк). Результати методики: рівень тривоги і тривожності – 6 студентів (17% від всієї вибірки) мають високий рівень тривожності, 21 здобувачів (58%) – середній рівень та 9 осіб (25%) виявлено низький рівень; фрустрація характерна на високому рівні для 3 досліджуваних (8% від всієї вибірки), на середньому рівні – 17 осіб (47%), при цьому низькі показники властиві для 16 осіб (45%); рівень агресії та агресивності – у 3 рецензентів раннього юнацького віку (8%) наявні високі показники, у 20 респондентів (56%) – середній рівень та у 13 студентів (36%) констатовано низький рівень; рівень ригідності – 4 осіб (11%) властивий високий рівень, у 22 студентів (61%) показники за цією шкалою мають середній рівень, а 10 осіб (28%) – низький рівень. Результати дослідження представлені на рис.3.

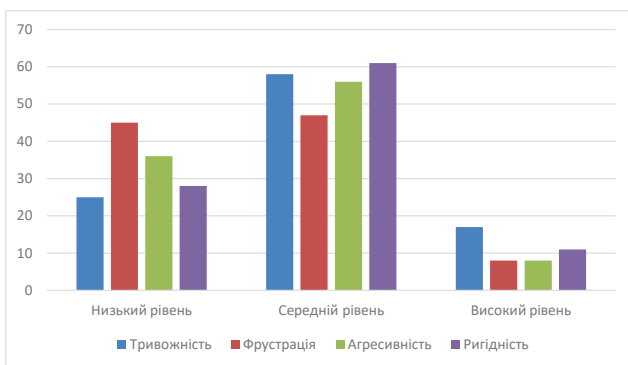

Рис. 3 Результати дослідження за методикою «Самооцінка психічних станів» (Г. Айзенка) у відсотковому значенні

Внаслідок цього можна зробити висновок, що рівень тривоги та тривожності вище норми у 6 здобувачів вищої освіти (17%), для них характерні: роздратування, замкнутість самозвинувачення, внутрішній конфлікт

між високим рівнем вимог і низькою самооцінкою своїх можливостей, неадекватна оцінки діяльності оточуючих людей. За рівнем фрустрації у 3 досліджуваних (8%) показники вище норми, що в свою чергу це свідчить про прояви негативних переживань: розчарування, роздратування, тривога, розпач. Рівень агресії та агресивності вище від норми у 3 осіб (8%), це означає спонтанні прояви вербальної чи фізичної агресії, негативізм, ворожість, таким чином, через агресивну поведінку відбувається прояв труднощів формування самооцінки. Рівень ригідності вище від норми у 4 досліджуваних (11% від всієї вибірки) виявляється в ускладненості (аж до повної нездатності) зміни наміченої суб'єктом програми діяльності в умовах, що об'єктивно потребують її перебудови.

У науковій праці С. Байда визначила фактори агресивності у ранній юності: по-перше, «особистісні: психофізіологічні детермінанти агресивності, рівень розвитку інтелекту та життєвий досвід, особливості розвитку самосвідомості, наявність специфічних рис характеру особистісну спрямованість, особливості духовного розвитку»; по-друге, «соціальні: фактори мікросередовища (сім'я, школа та групи однолітків) та макросередовища (ЗМІ, телебачення, комп'ютерної індустрії, особливості розвитку суспільства та суспільні цінності)» [1, с. 131].

Нами здійснено аналіз агресивних та ворожих реакцій за допомогою методики вивчення схильності особистості до агресивної поведінки А. Басса та А. Дарки (адаптація А.К. Осницького). Загалом результати вийшли наступні: за шкалою «Фізична агресія» низький рівень прояву встановлено у 20 осіб (ос.) (56%), середній рівень – у 9 студентів (25%), високий рівень – у 7 ос. (19%); за шкалою «Вербальна агресія» низький рівень – 5 студентів (14%), середній рівень – у 14 ос. (39%), високий рівень – 17 ос. (47%); за шкалою «Непряма агресія» низький рівень наявний у 5 рецензентів (14%), середній рівень – 25 ос. (69%), високий рівень – 6 ос. (17%); по шкалі «Негативізм» низький рівень наявний у 12 здобувачів освіти (33%), середній рівень – 14 ос. (39%), високий рівень – 10 ос. (28%); за шкалою «Дратівливість» низький рівень встановлено у 7 досліджуваних (19%), середній рівень – 23 ос. (64%), високий рівень – 6 ос. (17%); за шкалою «Схильність до підозр» низький рівень прояву виявлено у 7 рецензентів (19%), середній рівень – 23 ос. (64%), високий рівень – 6 (17%); за шкалою «Образа» низький рівень прояву виявлено у 7 осіб (19%), середній рівень – 18 ос. (50%), високий рівень – 11 ос. (31%); за шкалою «Відчуття провини» низький рівень прояву виявлено у 1 студента (3%), середній рівень – 21 ос. (58% від всієї вибірки), високий рівень – 14 ос. (39%); за «Індексом агресивності» низький рівень прояву виявлено у 3 досліджуваних (8%), середній рівень – 25 ос. (70%), високий рівень – 8 ос. (22%); за «Індексом ворожості» низький рівень прояву – у 4 досліджуваних (11%), середній рівень – 23 ос. (64%), високий рівень – 9 ос. (25%). В цьому аспекті важливо підкреслити зв'язок воєнних дій та агресивності у студентської молоді. Узагальнені показники у відсотковому значенні зображено на рис. 4.

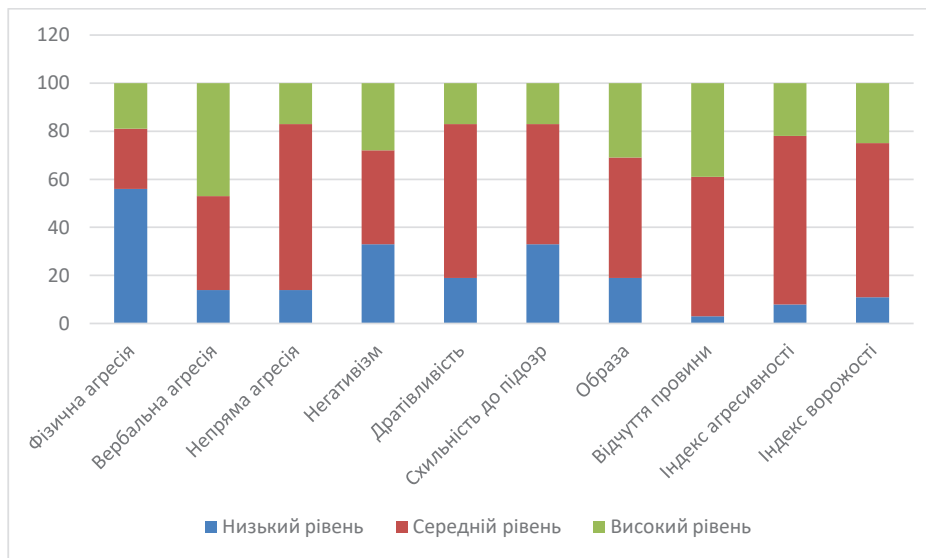

Рис. 4. Результати дослідження за методикою вивчення схильності особистості до агресивної поведінки А. Басса та А. Дарки (адаптація А.К. Осницького) у % значенні

За методикою дослідження показників та форм агресії встановлено, що у здобувачів вищої освіти спостерігаються різні форми агресії. Таким чином, рівень «Фізичної агресії» вище норми у 7 досліджуваних (19%), їм притаманне використання фізичної сили проти іншої особи. За шкалою «Вербальна агресія» у 17 студентів I і II курсу (47%) показники вище норми, це свідчить про прояви агресії у словесній формі. Рівень «Непрямої агресії» вище від норми у 6 респондентів (17%), це означає, що вони опосередковано спрямовують агресію на іншу особу (через плітки, злісні жарти) або виражають агресію, яка ні на кого не спрямована (вибухи люті, що виявляються в тупанні ногами, крику і т.д.). Рівень «Негативізму» вище від норми у 10 студентів (28%), у них наявна опозиційна форма поведінки, яка виражається у спрямованості проти авторитету чи керівництва (в даному випадку проти батьків, вчителів тощо). За шкалою «Дратівливість» результати вище норми у 6 осіб (17%), досліджувані готові до прояву негативних почуттів за найменшого збудження, що виражається як запальність, грубість. Високий рівень «Схильність до підозр» у 6 досліджуваних (17%), наявна недовіра та обережність до людей, яка ґрунтується на переконанні, що хтось має намір заподіяти їм шкоду. Високий рівень за шкалою «Образа» у 11 респондентів (31%), їм притаманна заздрість і ненависть до оточуючих, зумовлені почуттям гіркоти, гніву на весь світ за дійсні чи уявні страждання. Рівень «Відчуття провини» вище від норми у 14 осіб (39%), це свідчить про наявне переконання, що вони є поганими людьми, які чинять зло і при цьому відчувають докори совісті. Як бачимо, у значної частини студентів відзначається підвищена нервозність, надмірна чутливість та емоційна неврівноваженість.

Високий рівень прояву за «Індексом агресивності» виявлений у 8 досліджуваних (22%), що свідчить про

їхню готовність до агресивних дій. Встановивши зв'язок, стверджуємо, що нижча самооцінка студента передбачає більше виражені агресивні прояви. За «Індексом ворожості» високий рівень прояву наявний у 9 досліджуваних (25%) і полягає у стійкій негативній установці по відношенню до інших людей, переконання у загальній недовірі людини по відношенню до оточуючих.

За методикою «Агресивна поведінка» (за Є. Ільїним та П. Ковальовим) визначено рівень стриманості/нестриманості й тип агресивної поведінки респондентів. За шкалою «Пряма вербальна агресія» виявлено, що 17% (6 студентів) мають низький рівень; 19% (7 респондентів) – середній рівень; 64% (23 особи) – високий рівень. Пряма вербальна агресія асоціюється з словесним вираженням негативних почуттів безпосередньо на кого-небудь. По шкалі «Непряма вербальна агресія» встановлено 25% (9 студентів) низький рівень; 25% (9 досліджуваних) – середній рівень; 50% (18 здобувачів освіти) – високий рівень. Непряма вербальна агресія асоціюється з словесним вираженням негативних почуттів обхідним шляхом не прямо спрямована на кого-небудь. За шкалою «Пряма фізична агресія» виявлено 56% (20 досліджуваних) – низький рівень; 14% (5 осіб) – середній рівень; 30% (11) – високий рівень. Пряма фізична агресія – використання фізичної сили, яка безпосередньо спрямована на кого-небудь. За шкалою «Непряма фізична агресія» встановлено, що найбільша частка учасників 47% (17) – низький рівень; 25% (9) – середній рівень; 26% (10) – високий рівень. Непряма фізична агресія – використання фізичної сили, яка не прямо спрямована на кого-небудь. Отже, як видно із результатів у студентів проявляється високий рівень вербальної агресії як і прямої, так і непрямої. Узагальнені показники у відсотковому значенні за даною методикою зображено на рисунку 5.

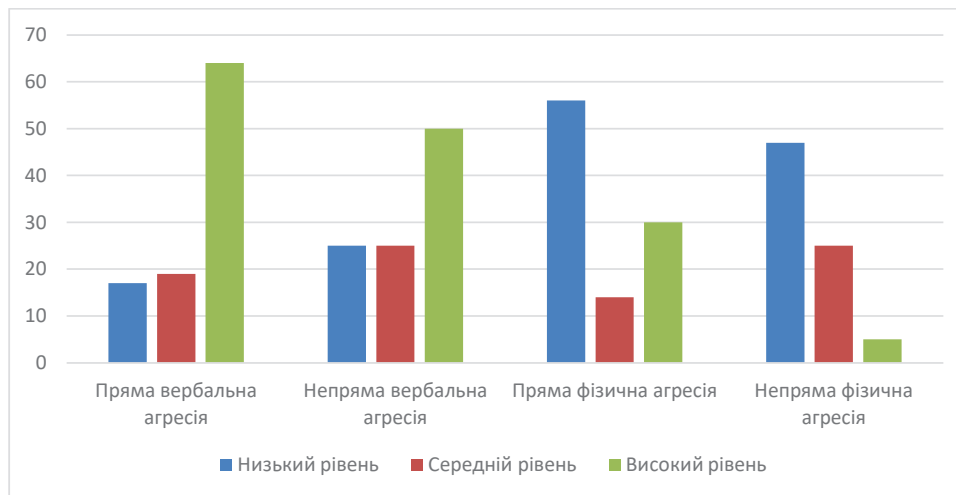

Рис. 5. Результати дослідження за методикою «Агресивна поведінка» (за Є. Ільїним та П. Ковальовим) у відсотковому значенні

У результаті кореляційного аналізу за коефіцієнтом кореляції Пірсона виявлено взаємозалежності між агресією та самооцінкою: кореляційний зв'язок між рівнем самооцінки та фізичною агресією свідчить, що в студентів, яких виражений адекватний рівень самооцінки рідше проявляється схильність до фізичної агресії, а з підвищенням фізичної агресії знижується рівень самооцінки; зв'язок між рівнем самооцінки та вербальною агресією вказує на те, що чим більше у досліджуваних виражений адекватний рівень самооцінки, тим рідше вони зможуть проявляти схильність до вербальної агресії; зв'язок між рівнем самооцінки та непрямую агресією свідчить про те, що виражений високий рівень самооцінки спрямований на рідший прояв схильності до непрямой агресії; зв'язок самооцінки та індексу агресивності – підвищення самооцінки передбачає зниження показників агресивності.

Отже, здобувачі освіти вищого навчального закладу із заниженою або низькою самооцінкою характери-

зуються безкомпромісністю та невмінням шукати мирного способу вирішення проблеми, що веде до підвищення показників агресії. Важливо пам'ятати про розробку та вдосконалення корекційних програм, які спрямовані на підвищення самооцінки у студентів із низькою самооцінкою.

Висновки. На підставі проведеного дослідження і аналізу методик, можна зробити висновок, що самооцінка є результатом безперервного процесу впродовж життя особистості під впливом різних факторів і невід'ємною частиною впливу самооцінки на агресивність у здобувачів вищої освіти. Емпіричне дослідження взаємозв'язку самооцінки на агресивні прояви дозволяє зробити висновок, що неадекватний рівень самооцінки асоціюється із вищими показниками агресивності.

Перспективами подальшого дослідження вбачаємо питання визначення взаємозв'язку самооцінки та психологічного благополуччя здобувачів вищої освіти.

Література:

1. Байда С. Фактори агресивності у ранній юності – теоретичний аналіз. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Психологія*, 2022. Том 33 (72) № 2. С. 128–132
2. Березовська, Л. Самооцінка студентів, що поєднують навчання та роботу. *Вчені записки Університету «КРОК»*, 2022. Вип. 3(67). С. 153–160.
3. Беляєва Н. Особливості самооцінки та агресивності юнаків з різним рівнем інтернет-залежності. *Теорія і практика управління соціальними системами*, 2024. Вип. 2. С. 108–119
4. Бойко О., Горун Г. Самооцінка як важливий критерій становлення особистості. *Вісник Національного університету оборони України*, 2023. Вип. 72(2). С. 29–34.

References:

1. Baida S. (2022) Faktory ahresyvnosti u rannii yunosti – teoretychnyi analiz [Factors of aggressiveness in early adolescence – a theoretical analysis]. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Seriiia: Psykholohiia*. Tom 33 (72) № 2. S. 128-132
2. Berezovska, L. (2022) Samoosinka studentiv, shcho poiednuiut navchannia ta robotu [Self-esteem of students who combine study and work]. *Vcheni zapysky Universytetu «KROK»*. Vol. 3(67). PP. 153–160
3. Bieliaieva N. (2024) Osoblyvosti samoosinky ta ahresyvnosti yunakiv z riznym rivnem internet-zalezhnosti [Peculiarities of self-esteem and aggressiveness of young men with different levels of Internet addiction]. *Teoriia i praktyka upravlinnia sotsialnymy systemamy*. Vol. 2. PP. 108–119
4. Boiko O., Horun, H. (2023) Samoosinka yak vazhlyvyi kryterii stanovlennia osobystosti [Self-esteem as an important criterion for personality development]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy*. Vol. 72(2). PP. 29–34